

Mike Károly

AZ ANTIKOMMUNIZMUSON TÚL

„A politikai kaszt nem civilizációteremtő.”

Hamvas Béla

Amíg a magyar jobboldal nem lép túl az antikommunizmus ideológiáján, nem lesz képes virágzó országot teremteni. Ennek az állításnak, amelyet itt megvédeni igyekszem, mindkét tagja vitatható. Úgy tűnhet, hogy ma a jobboldalnak nincs koherens uralkodó eszmérendszere. Míg a politikai baloldal ezt kritikaként fogalmazza meg, a jobboldaliak nagy része közömbösnek tűnik a kérdés iránt. Akik pedig, hozzám hasonlóan, úgy vélik, hogy létezik domináns jobboldali ideológia, ritkán illetik azt az antikommunizmus címkéjével. Hogy a jobboldali kormányzás nem hoz virágzást, abban az ellenkező politikai térfeleken kevesen kételkednek. A jobboldal köreiből érthetően erősebb a bizakodás. Azonban sem a borúlátás, sem a remény nem alapul eszmei kritikán. A közélet vitái a kormányzat döntései, cselekedetei, stílusa körül forognak, nem pedig az általa képviselt eszmék következményeinek következetes végiggondolásán. Kritikusai elvitatnak tőle bármilyen pozitívan értékelhető eszmeiséget, és minden lépésében ostobaságot vagy hatalmi arroganciát látnak. Ugyanakkor hívei sem tartják fontosnak az eszmei reflexiót, a gondolatilag igényes apológia kidolgozásába is csak a legutóbbi időkben vágtak bele nagyon szűk körben.

Márpedig egyetlen kormányzat sem cselekedhet tartósan – legfeljebb ideig-óráig – egy többé-kevésbé koherens társadalomkép nélkül. Különösen így van ez a képviselői demokráciában, ahol a nyilvánosság és a törvényhozói választások ökonómiaja arra kényszeríti a megválasztott politikusokat, hogy „a jó társadalomról” és az eléréséhez szükséges eszközökről egy „verbális képet” fogalmazzanak meg a választópolgárok számára. Így válik lehetővé, hogy a néptömegek akár csak minimálisan is koherens értelmezést alkossanak maguk számára a képviselőjelöltek várható viselkedéséről, és elvárásokat támaszthassanak velük szemben. A hatalomra pályázók pedig így tudják közölni „sűrített formában” ígéreteiket és elköteleződésüket a politikai cselekvés bizonyos irányai mellett.¹ Ebben a gyakorlatias értelemben van szüksége minden demokratikus pártnak ideológiára, és szellemi holdudvarra, amely kidolgozza és megvédi ezt az ideológiát.

A kormányzást persze nem determinálják a nyilvánosan megvallott eszmék, abban sok személyes és intézményi tényező, véletlen körülmény is szerepet játszik. Ám az eszmék kijelölnek bizonyos utakat és lezárnak másokat. A politikusok nem cserélgethetik vagy kombinálhatják őket tetszőlegesen, különben elveszítik hitelüket támogatóik szemében.

¹ Anthony Downs fogalmazta meg, hogy az ideológia mint „információsűrítő” eszköz a képviselői demokrácia jellegzetes kelléke. A tömegek eredendő „racionális tájékozatlanságára” született reakció. Ő definiálta úgy „az ideológiát, mint a jó társadalom verbális képét és felépítésének fő eszközét”. ANTHONY DOWNS: *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row, New York, 1957, 96.

Ezért ha az ország jövőjét tisztábban akarjuk látni, jól meg kell értenünk azt az ideológiát, amelyet ma a jobboldali kormányzó párt és hívei képviselnek, illetve végig kell gondolnunk, hogy annak logikája milyen utakra vezet politikai közösségünket.

A megértésnek meg kell előznie az ítélezést. Nem indulhatunk egy másik, rivális politikai ideológia platformjáról, hiszen onnan rögtön azt kellene számon kérnünk a megértendő ideológián, hogy az miért nem vallja magáénak vetélytársa eszméit. Az ideológiai csatáknak a politikai nyilvánosságban fontos kedvező szerepük lehet, de a megértés lehetőségeit nagyon szűkre korlátozzák. Persze nehéz eloszlatni azt a gyanút, hogy a politikáról tett bármilyen állítás szükségképpen a nyilatkozó személy – titkolt vagy esetleg önmagának sem bevallott – ideológiai álláspontját tükrözi. Mégis felül kell emelkednünk rajta, ha meg akarjuk őrizni az észérveken alapuló párbeszéd lehetőségét, amely nélkül nem maradhat fenn politikai közösség. A megoldás nem az, ha a politikatudományhoz vagy más társadalomtudományokhoz fellebbezünk, hanem ha különbséget teszünk a kormányzási programokat adó, szűkebb értelemben vett politikai ideológiák és a jó társadalomról, a közjóról alkotott tágasabb elképzelések között. Az utóbbiak terén sem számíthatunk konszenzusra, de a politika aktualitásaitól, érdekeitől eltávolított, „szemlélődő” érvek és ellenérvek ütköztetésén alapuló, konstruktív vitára igen. Szerencsés esetben e vita – mindig néhány lépésre eltávolodva a konkrét politikai cselekvéstől – sokféle szereplő részvételével különböző, hol zártabb, hol nyitottabb körökben és fórumokon zajlik, mind a nagyobb politikai táborokon belül, mind azok között. Ezzel az írással a magyar jobboldalon belüli vitához szeretnék hozzászólni, pontosabban elő szeretném segíteni, hogy a szellemi szendergés és az azt időnként megszakító bekiabálások helyett vita induljon a jobboldalon belül ma uralkodó, a kormányzó pártok tevékenységét legitimáló politikai ideológiáról. Úgy vélem, e belső szellemi vita megkezdése elodázhatatlan, és hiánya a baloldallal folytatandó érdemi vitának is elejét veszi. Az uralkodó eszmék kritikáját kívánom nyújtani. Legalább ilyen nagy szükség lenne azonban ezeknek az apológiájára. A kritikus és az apologikus érvek felvállalása és ütköztetése vezethet csak el a jobb megértésükhöz, és adhat egyedül reményt arra, hogy az országunk jövőjének tudatos alakítói legyünk.

Ha belegondolunk, paradoxnak tűnik, hogy a kormányzó jobboldal ideológiája négy év uralom után sem nyilvánvaló. Mintha cáfolná az ideológia szükségességére vonatkozó imént megfogalmazott tézist, hogy sem a kormányzó párt, sem szellemi holdudvara nem fogalmazta meg sem program, sem apológia formájában világosan, összeszedetten a vezérlő eszméit.² Úgy vélem azonban, hogy ennek ellenére létezik és megragadható ezekről az eszmékről egy olyan közös, megegyezésszerű tudás, amely áthatja a töredékes megnyilatkozásokat és – sokszor hallgatólagosan – a pártok és a kormány cselekedeteit. Ha ennek az ideológiának a rekonstruálása a leleplezés erejével hat, akkor valószínűleg rossz úton járok. Ha ellenben a ráismerés erejével („összeáll a kép”), akkor erőfeszítek sem önmagát igazolja.

² Legközelebb ehhez Láncki András jutott a Heti Válasz utolsó oldalán közölt rövid publicisztikáiban, de a műfaj nem tette lehetővé a rendszerező kifejtést.

Az antikommunista ideológia ki nem fejtett, töredékes jellege valójában szorosan összefügg a tartalmával. Nem absztrakt, jól kidolgozott elvekből levezetett eszmerendszerről van szó, mint amilyen a „kereszténydemokrácia”, a „szociális piacgazdaság” vagy a „konzervativizmus”. Nem ezeknek a klasszikus európai jobboldali ideológiáknak a hazai adaptációjával van dolgunk. Éppen az jellemzi a mai magyar antikommunizmust, hogy tudatosan (és öntudatosan) távolságot tart ezektől, irrelevánsnak tekinti őket a magyar politika jelenében.³ Helyettük az „itt és most”-ból, a magyar politikai közösség sajátosnak, kivételesnek gondolt jelenlegi helyzetéből indul ki, és erre keres autochton megoldást.

A megalapozása, kidolgozása egyetlen nagyformátumú gondolkodóhoz, „főideológushoz” sem köthető. De hiába kutatunk az után is, hogy egy politikus egy ponton világos programként fogalmazta volna meg, majd erre építette volna a cselekvését. Mondhatni, spontán állt elő, a rendszerváltozás óta jelenlévő szellemi áramlatokból merítve, a pártstratégiák és a véletlen történések kijelölte térben. Az antikommunista ideológia meghatározásához, tartalmához ezért érdemes a kialakulásán keresztül közelítenünk. A legfontosabb történeti szál kétségtelenül a Fidesz párttörténete.

A Fidesz által képviselt eszmék sokat és sokszor változtak a párt megalakulása óta, egy azonban nem változott: a kommunista párttal, majd annak szervezeti és politikai „jogutódaival” való éles szembenállás. Akár opportunistust és köpönyegforgatást, akár jó útra térést lát valaki a Fidesz politikai pozícióinak változásaiban, tagadhatatlan, hogy a párt képes volt negyedszázadon át fenntartani önazonosságát és hitelességét a választóközönség nagy részének szemében. Sikeresen sáfarkodott azzal az erkölcsi tőkével, amelyet a rendszerváltozás során a kommunista uralommal szembeni bátor és következetes fellépésével szerzett meg. Ami tehát a kommunista, majd szocialista párthoz és szövetségeseikhez képest vett politikai pozícióját illeti, a Fidesz mindig is antikommunista volt. Ugyanakkor az antikommunizmusának tartalma az idők során kétszer is jelentősen megváltozott. Kezdetben a pozitív ideológiai tartalmat a radikális liberalizmus adta, ami erős szellemi muníciót nyújtott az államszocializmus lebontásához. Ezt váltotta fel 1992-től egy merész fordulat eredményeként a nyugat-európai minták szerinti kereszténydemokrata, polgári (*bürgerlich*) ideológia. A párt lényegében Antall József örökségét vállalta fel, amennyiben elfogadta azt a tézisé, hogy egy demokratikus baloldal valódi, sikeres ellene – Magyarországon csakúgy, mint szinte az összes nyugat-európai országban – csak egy mérsékelt konzervatív néppárt lehet.⁴ A párt a hitelességét éppen azáltal tudta megőrizni, hogy ez a váltás meggyőző stratégiának tűnt a kommunista utódpárttal szemben.

A 2002-es választási vereség a párt vezetői körében minden jel szerint megingatta az abba vetett hitet, hogy egy markánsan konzervatív-polgári arcélű néppárt kellően nagy

³ *Csapás az ideológiákra.* Stumpf András interjúja Láncki Andrásal, *Heti Válasz* 2014. április 10.

⁴ „Én első pillanattól kezdve azt mondtam, hogy a Magyar Demokrata Fórum az európai kereszténydemokrata pártoknak felel meg”; „ebben láttam az európai pártstruktúrákhoz való alkalmazkodást, és ezt rögeszmeszerűen vallottam mindig”. OSSKÓ Judit: *Antall József. Kései memoár. Publikálatlan interjúk*, Corvina, Budapest, 2013, 212, 211.

szavazóbázist képes felépíteni magának. Ha a magyar polgárok nemzetközi összehasonlításban erősen etatista, az államtól sokat váró attitűdjét tekintjük,⁵ azt mondhatjuk, nem volt alaptalan ez a félelem. Mindenesetre a „polgári körök” virágzása nem tartott sokáig, és megkezdődött a lassú távolodás a „magyar CDU” koncepciójától. Gondot okozott azonban, hogy további átvehető ideológiai minta nem volt. A cél a „kádári kisember” szavazók elhódítása volt az MSZP-től, komoly fejtörést okozott azonban, hogy az ehhez szükséges jóléti populizmus hogyan egyeztethető össze az egyéni felelősséget hangsúlyozó konzervatív állásponttal. A kettős beszéd, az „ezt mondjuk, de tudjátok, hogy igazából nem ezt gondoljuk” stratégiája a polgári hívószóra összegyűlt tábor felé csak ideig-óráig volt fenntartható. A megoldáshoz a Fidesz csak lassan, és végül nem kis részben a baloldali koalíció lehangoló kormányzási teljesítményének és hétköznapi erkölcsi normákat sértő botrányainak köszönhetően jutott el. Antikommunizmusát – az 1994-esnél jóval lassabb és nehezebben észrevehető, de végeredményét tekintve nem kisebb jelentőségű fordulattal – új tartalommal töltötte meg. Eloldozta a klasszikus európai ideológiai kategóriákból, és egy ezektől független, ezeket keresztbe szelő eszmét: az elitellenességet, konkrétan a posztkommunista elittel szembeni fellépés szükségességét állította a középpontba. A Fidesz antikommunizmusa pártpolitikai pozícióból ideológiává vált. Ezt az új tartalmat Orbán Viktor a „plebejus” jelző felvállalásával fejezte ki.⁶ A Fidesz antikommunizmusának ezt a „harmadik kiadását” – elfogadva fő politikai képviselőjének szóhasználatát – valóban talán a leghelyesebb a plebejus antikommunizmus névvel illetni.⁷

Ez az új antikommunizmus alaptézise: az ország bajai abból fakadnak, hogy a poszt-kommunista elit kormányozza. A kommunista utódpart körül szerveződő csoportok foglalják el a politika és az azt támogató, legitimáló kultúra, gazdaság és államigazgatás kulcspozícióit. Az ország sorsa akkor fordul jobbra, ha a hatalmon kívül rekedtek (a *plebs*) eltávolítják őket a hatalomból, és saját képviselőiket állítják a helyükre. Az uralkodó elittel nem az a baj, hogy bizonyos eszméket képvisel. Az eszméikkel igazából nincs gond, vagy ha van is rajtuk vitatnivaló, az másodlagos. A baj az, hogy az eszméiket (bár-mik is azok) álságos, képmutató módon képviselik.⁸ Pusztán arra használják őket, hogy

⁵ A magyarok állammal szembeni elvárásairól nemzetközi összevetésben lásd például ALBERT Fruzsina – DÁVID Beáta: *Állami szerepvállalás – egyéni felelősség = TÁRKI Európai társadalmi jelentés*, szerk. Tóth István György, TÁRKI, Budapest, 2009, 33–49.

⁶ ORBÁN Viktor: *Fizessenek a hazugok*. Évértékelő beszéd a Millenárison, 2007. Lásd http://2007-2010.orbanviktor.hu/beszedekek_list.php?item=17.

⁷ „Plebejus és antikommunista, a keresztény értékeket és a nemzeti ipart védő pártként jellemezte a Fidesz Orbán Viktor elnök a La Libre Belgique című belga lapnak adott interjújában”, 2006. november 13-án; lásd például: www.inforadio.hu/hir/belfold/hir-85420. A plebejus gondolatot mélyeszántóan elemzi a konzervativizmus nézőpontjából EGEDY Gergely: *Political Conservatism in Post-Communist Hungary*, *Problems of Post-Communism* 56/3. (2009), 42–53. Nemzetpolitikai következményeiről lásd EGEDY Gergely: *Transzszuverén nemzetstratégia: a plebejus konzervativizmus és a határon túli magyar kisebbségek*, *Kommentár* 2013/5., 3–13. Lásd még TÖLGYESSY Péter szenvedélyes kormánykritikáját: *Plebejus demokrácia*, *Komment.hu* 2013. június 20., www.komment.hu/tartalom/20130619-az-orbanrendszer-termeszete-3.html.

⁸ A miniszterelnök tanácsadója lelkesen harsoghatja róla, hogy ő „igazi szociáldemokrata”, amin a jobboldali sajtó nem érzi szükségét megrökönyödni: „Orbán igazi szociáldemokrata” – interjú Hegedűs Zsuzsával, a miniszterelnök főtanácsadóival, készítette Stumpf András, *Heti Válasz* 2013. december 4.

hatalmukat fenntartsák, a hatalommal a céljuk pedig az önérdekük, kapzsi önzésük kielégítése. Szociologizáló megfogalmazásban: a kádári és posztkádári szelekció és normák erkölcsileg gátlástalan, az ország kormányzására alkalmatlan elitet teremtettek, amelyek az uralmát meg kell törni.

Ezzel a fordulattal a Fidesz úgy tudott kiszabadulni a kereszténydemokrácia, a nyugatias konzervativizmus kényelmetlennek érzett béklyójából, hogy soha nem kellett velük kimondottan szembe fordulnia. Nem kellett, hiszen nem a nyugat-európai ideológiai választék egy másik elemét tolta előtérbe, hanem a hagyományos ideológiai törésvonalak meghaladását, vagy legalábbis háttérbe szorítását hangsúlyozta. A párt 2010-es választási sikere nem kis részben azon múlt, hogy oly sok, a nyugat-európai terminusok szerint különböző felfogású választópolgár bele tudta érteni, képzelni a vágyait abba, amit a párttól hatalomra kerülése esetén remélt. A posztkommunista elit ellenségképe az ellenzékiesség hosszú éveiben összetartotta a jobboldal szavazóbázisát, és a nyolcéves szocialista(–liberális) kormányzás végére sok baloldali szavazó számára is hihetővé vált. Az „új többség”⁹ közös nevezője, az új jobboldali uralom eszmei cementje lett így a plebejus antikommunizmus. S a cement jól kötött, szilárd alap lett, amely máig kitart. Nem gyengítette, sőt inkább megerősítette, hogy a posztkommunista elit kategóriája rugalmasan tágult, újabb és újabb szereplőket – Brüsszelt, bankokat, brókereket – fogadva magába, ahogyan az aktuális politikai konfliktusok megkívánták.

A 2010-es választási győzelemhez vezető kampánystratégia lényegi elemét képezte a pozitív célokról való hallgatás. A párttal rokonszenvező értelmiségiek kérdezték egymástól akkoriban, vajon hol, milyen titkos műhelyekben készülnek a Fidesz szakpolitikai programjai... Persze nem nagyon készültek, nem is készülhettek sehol, hiszen szándékosan nem fogalmazódtak meg olyan kormányzási célok, amelyeket a szakpolitikák aprópénzére lehetett volna váltani. A Fidesz ideológiája tehát kifejtetlen maradt: a retorika megjelölte a politikai ellenfelet és a vele szemben felvett saját pozíciót, továbbá diagnózist adott az ország bajairól, de homályban hagyta a bajokra adandó gyógyírt. Csak a kormányra kerülés után jelent meg a kényszer arra, hogy a pozitív tartalom is megfogalmazódjék. Mind a párt kritikussai, mind a hívei hajlanak arra, hogy ezt a pozitív tartalmat *ad hoc*nak, rögtönzöttnek tekintsék. Kétségtelen, hogy a részleteit nagymértékben alakították az aktuális politikai konfliktusok, kormányzási kihívások. Azonban ha visszatekintünk a 2010 és 2014 közötti négy évre, azt vehetjük észre, hogy a pozitív társadalomkép fokozatosan, de mintegy a logika kényszerítő erejével tört elő a diagnózisból.

Ez nem is lehetett másként. Kezdetben úgy tűnhetett, és – elnézve a 2014-es választásokat követően a kormányzatnak címzett szakértői jótanács-listákat – még ma is sokan azt hiszik, hogy a hatalom megszerzése és az, hogy a megszerzett hatalmat mire használja majd a Fidesz, két külön, egymástól elválasztható kérdés. Az első és legfontosabb feladatok egyike az uralkodó elit hatalmának megtörése. Ha ez sikerült, gondolkodhatunk majd azon, milyen társadalmat akarunk. Tévedés azonban, hogy el lehet választani a hatalmat és azt, hogy mire lehet használni. Aki ezt hirdeti, vagy tudatosan el akarja fedni

⁹ Lásd ORBÁN: *Fizessenek a hazugok*.

a kettő közötti kapcsolatot, vagy félreérti a hatalom természetét. A hatalom ugyanis nem létezik tiszta, absztrakt formában, nem „vonható ki” a társadalomból és kelthető mint-egy önálló életre. A konzervatív filozófus, Kolnai Aurél szavaival: „az a kérdés, hogy Ki kerekedjen felül? szükségképpen alá van rendelve annak a kérdésnek, hogy Hogyan strukturáljuk az emberiség közösségi életét? Az egzisztencia fajtája döntőbb kategória, mint az egzisztenciák közötti konfliktus.”¹⁰ A hatalmat csak konkrét társas viszonyokban lehet gyakorolni. Ezért aki hatalomhoz jut, mindig a társadalom viszonyrendszerében foglal el egy pozíciót az ahhoz tartozó lehetőségekkel és korlátokkal együtt. Aki hatalmat kér, arra kér felhatalmazást, hogy a hatalmat egy konkrét társadalmi konstellációban gyakorolhassa.

Az a hiedelem, hogy létezhet pusztán „hatalmi politika”, részben abból az elképzelésből táplálkozik, hogy a politika lényege a hatalmi harc, és másodlagos, hogy az éppen miért folyik. Nem véletlen, hogy Kolnai a fentieket éppen azzal a Carl Schmitt-tel szemben fogalmazta meg, aki szerint a politika lényegét adó „megkülönböztetés, melyre a politikai cselekvések és motívumok visszavezethetők, a barát és az ellenség megkülönböztetése”, amely „a támogatás érdekében igénybe vesz minden más felhasználható megkülönböztetést”.¹¹ Jól meg kell értenünk, hogy ezzel a szemlélettel nem az a baj, hogy túlzottan cinikus lenne, hanem az, hogy – szemben azzal, amit Schmitt követői a mai jobboldalon szívesen hangoztatnak – nem eléggé realista. Éppen úgy féloldalas, torz leírását adja a politikának, mint azok az idealisták, akik lehetségesnek és kívánatosnak tartják a hatalmi játszmák kiküszöbölését a politikából. A politikán belül egy hatalomra törekvő szereplőnek alkalomadtán hasznos lehet a schmitti szemlélet propagálása, a politika megértését azonban nem segíti elő, hanem tévútra tereli.

Mi tehát az a hatalmi konstelláció, amelynek megteremtésére a Fidesz 2010-ben törekedett, és mi az a társadalomkép, amelybe ez illeszkedik? A választóktól a párt arra kért és kapott felhatalmazást, hogy a törvényhozás és a végrehajtó kormányzat pozíciójából és eszközeivel törje meg a posztkommunista elit hatalmát. Szem előtt kell tartanunk, hogy az „elit” nem egy kis és egységes klub, amely egyszerűen felosztható, avagy a tagsága lecserélhető. Az elit, pontosabban a politikai, jogi, gazdasági, kulturális és médiaelit, továbbá a különböző szakmák, hivatások elitjeinek kiválasztódása és fennmaradása sokrétű, időigényes társadalmi folyamat eredménye. Az elitbe jutáshoz természetesen kellene személyes és családi erőforrások, de kell a társadalom érvényes játékszabályai által felmutatott teljesítmény is. Elismerést kell kivívni egy szakmában, vállalkozásokat kell tudni vezetni és profitot termelni, jelentőset kell alkotni a kritika és a műértő közönség ítélete szerint, parlamenti sikerre kell vezetni egy pártot és így tovább. Lehetnek egy-egy tevékenységi terület játékszabályai jók vagy rosszak, ezek szerint kell játszani. Ha egy kormányzat az így kialakuló (és mindig átalakulásban lévő) elitet akarja „lecserélni”, két utat választhat. Megpróbálhat változtatni azokon a játékszabályokon, amelyeken az

¹⁰ Aurél KOLNAI: *What is Politics About? = Exploring the World of Human Practice. Readings in and about the Philosophy of Aurel Kolnai*, szerk. Zoltán Balázs – Francis Dunlop, CEU Press, Budapest, 2004, 29.

¹¹ Carl SCHMITT: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002, 19, 20.

elit szelekciója alapul, és várhatja, hogy az új szabályok új elitet teremtenek. Ez azonban igen hosszú és fáradalmas út – sem egy, sem két parlamenti ciklus alatt nem kecsegtet látványos eredménnyel.¹² Ráadásul az antikommunizmus nézőpontjából nem is annyira a társadalmi játékszabályokkal van baj, hanem a játékosokkal, akik azokkal a saját hasznukra visszaélnék. Így marad a második út: a játékszabályok helyett a játékosok lecserélése, vagyis a kormányzati akarat közvetlen érvényre juttatása a játékszabályok felülírásával vagy megkerülésével. Ha a műkritika nem a megfelelő alkotókat ismeri el tekintélynek, akkor a kormányzat alapít hivatalos rangot, szervezetet forrással az arra szerinte méltóbbaknak. Ha nem a megfelelő tudósok jutnak szóhoz az akadémiai világ hierarchiájában, a kormányzat alapít nekik intézetet. Ha nem megfelelő tulajdonosok kezében van a média, új tulajdonosokat hoz helyzetbe. Ha egy gazdasági szektorban nem a megfelelő vállalkozások sikeresek, akkor a kormány addig variálja a szabályozási eszközeit, amíg az általa érdemesnek találtak pozíciója meg nem erősödik.

Mindez nem jelenti az egyes szférák játékszabályainak következetes elvi megkérdőjelezését. Ehhez sem az eszmei-ideologikus alap, sem a választóktól nyert mandátum nincs meg. Az intézkedések szándékuk szerint „egyszeriek”, „kivételesek”, amelyek után az új szereplőkkel, immár korrigált hatalmi viszonyokkal következhet az érintett terület „konszolidációja”. Mégis, éppen azáltal, hogy a kormány a megszokottnál erőteljesebben „belenyúl” olyan szférákba, amelyekben egyébként a teljesítmény elismerésének – jó vagy rossz, de viszonylag autonóm – mechanizmusai működnek, a politikai közösség egyik legalapvetőbb játékszabálya változik meg: az, amely korlátok közé szorítja a demokratikus kormányzat cselekvési terét. Ráadásul nincs olyan elv, legfeljebb ellenálló hatalmi tényező, amely világos határt szabna a „rendkívüli” intézkedéseknek. A plebejus antikommunizmus társadalomképe tehát erősen etatista abban az értelemben, hogy a kormányzat közvetlen eredményt hozó beavatkozásaitól reméli társadalmi céljai elérését.

Tisztán kell látnunk a politika szűkebb szféráján belül bekövetkező változásokat is. A demokratikus plebejus akarat képviselője, érvényre juttatója a parlamenti kormánytöbbség. A hatalommegosztás patrícius intézményei – így az Alkotmánybíróság, a bíróságok, az államigazgatás és bizonyos fokig a települési önkormányzatok – ezt korlátozhatják, ezért a gyengítésük az antikommunizmus célja érdekében elfogadható, sőt kívánatos lehet. A posztkommunista ellenzék hatalmon kívül tartása szintén legitim igényként fogalmazódik meg. Orbán Viktor gyakran idézett, 2009-es szavaival: „a magyar politika következő tizenöt-húsz évét ne a duális erőter határozza meg, amely állandó értékvitákkal, megosztó, kicsinyes és fölösleges társadalmi következményeket generál. Ehelyett [szerencsés, ha] huzamosan létrejön egy nagy kormányzó párt, egy centrális politikai erőter, amely képes lesz arra, hogy a nemzeti ügyeket megfogalmazza [... ezért] egy olyan kormányzati rendszert próbálunk felépíteni, amely minimálisra csökkenti a duális erőter visszaállásának esélyét, és helyette hosszú távon egy nagy centrális erő-

¹² Arról, hogy milyen hosszadalmas út vezet például egy elitértelmiségi pozícióig, lásd KRISTÓF Luca: *A magyar elitértelmiség reputációja*, PhD-disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011.

térben rendez el a politikai kérdéseket.”¹³ Mindez nem valósulhat meg a nyilvánosság intézményi kereteinek megkerülése, átszabása nélkül. Sem a sajtó, sem a szakmai viták fórumai nem megbízhatók, mivel a szereplőiket többnyire önös érdekek, hátsó célok mozgatják. Ezért – ismét Orbán szavaival – ahelyett, hogy „folytat[ánknak] a magyar társadalomról szóló értékvitáinknak a napi politikai célok érdekében történő szétzilálását, az egész társadalmat újra és újra megosztó vitákat”, a vitákat „benn [kell] tart[anunk] az elit szűk köreiben, ahol a helye van”.¹⁴

A képviseleti demokrácia, a jogállam és a nyilvánosság intézményi keretei alapvetően a helyükön maradnak, továbbra is kívánatosak, és nincs szó rendszerváltásról. A forradalom nem lép ki a fülkéből. A részletes szabályok módosítása, a kisebb-nagyobb horderejű kormányzati intézkedések sokasága azonban felhasználható és felhasználandó a népképviseleti kormány hathatós korlátainak gyengítésére, jogosítványainak vagy *de facto* hatalmának bővítésére céljai elérése érdekében. A plebejus antikommunizmus pozitív víziója tehát egy erős, nagy hatalmú népképviseleti kormányzat, amelynek joga, sőt kötelessége a hatalmi harcban egyébként autonóm szférák szabályait felülírni, nemzeti ügyekben a politikai hatalom más centrumai által lehető legkevésbé akadályozva cselekedni.

Ilyen módon átalakul a politikai közösség egésze. A korábbinál jóval hangsúlyosabbá, a várt felemelkedés „motorjává” válik a népképviseleti kapcsolat a választók és a parlamenti többséget birtokló kormányzó pártok között. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a korábbinál sokkal nagyobb teher nehezedik erre a kapcsolatra. A nép, a plebs a négyévenkénti választások között a parlamenti kormányzattól (és nem mástól) várja, hogy megbirkózzon a politikai közösség kihívásaival. A kormányzat feletti kontroll feladatát pedig alapvetően magának tartja fenn, alternatív hatalmi centrumok helyett. Ennek megfelelően, a kapcsolat másik oldalán a kormányzat legitimitásának, hitelének döntő forrása a mindenkori néptöbbség támogatása, amelynek fenntartására mindenáron törekednie kell. A többség „nyomása” persze minden képviseleti demokráciában érvényesül. Itt azonban többről van szó: arról, hogy a kormányzás sikerének kritériuma nem egy program megvalósítása vagy akár csak valamilyen „irány” követése, hanem a többségi támogatás megőrzése tűzön-vízen át. A többség elvesztése nem csupán azt jelenti, hogy a kormánynak nem volt szerencséje, a programjához most épp nem tudott elég polgárt megnyerni, de ez legközelebb majd biztosan sikerül. A többség elolvadása azt kérdőjelezi meg, hogy a kormányzat méltó képviselője-e a népnek. A választói többség felfokozott várakozásaira így a kormánynak a közérzületre (és a közvélemény-kutatásokra) való állandó, feszült odafigyeléssel kell reagálnia. A plebejus antikommunista ideológia tehát egyfajta népképviseleti etatizmus felé mozdítaná (és mozdítja is) el a magyar politikai közösség berendezkedését.

Előttünk áll tehát az antikommunizmus ideológiájának három alkotóeleme. Először is a posztkommunista elit kártékony hatalomgyakorlása mint diagnózis; másodsor e

¹³ ORBÁN Viktor: *Megőrizni a létezés magyar minőségét*. Beszéd Kötcsén, 2009. szeptember 5. Lásd például www.fidesz.hu/hirek/2010-02-17/meg337rizni-a-letezes-magyar-min337seget/.

¹⁴ *Uo.*

hatalom megtörése mint negatív cél; és harmadszor a népképviselői etatizmus mint pozitív vízió. Az ideológia kritikus értékeléséhez e három elemet és a közöttük lévő szoros összefüggést együtt kell szem előtt tartanunk. A kritikát pedig az elején, a diagnózisnál célszerű kezdeni, egyébként kevés esélyünk elgondolkodtatni az antikommunizmus híveit.

Úgy vélem, érdemes hiteles erkölcsi érzületként elfogadni a rendszerváltozás visszáságai fölött érzett felháborodást, komolyan venni az abban rejlő igazságtalanságot, hogy számosan, akik a kommunista rendszer elítélt és megvetett játékszabályai szerint szereztek pozíciókat és halmoztak fel erőforrásokat, látványos sikerrel tudták ezeket átmenteni, illetve konvertálni az új politikai rendben. Ha lekicsinyeljük ezt az érzületet, aligha kezdhünk értelmes párbeszédbe az antikommunizmusról annak támogatóival. Amivel érdemes és kell is vitába szállni, az az, hogy helyes-e ezt az egyébként sok szempontból igazolható felháborodást a politikai cselekvés vezérlő motívumává, a politikai közösség megújításának elvi alapjává tenni.

Ha valaki egy igazságosabb társadalmi rendet akar felépíteni, azt szükségképpen a korábbi, igazságtalanabb maradványain kell felépítenie. S e maradványokat – pozíciók, kapcsolatok, erőforrások, vélekedések szerteágazó hálózatait – soha sem tudja teljesen eltakarítani, hiszen egy tökéletes *tabula rasá*hoz a társadalmat újra kéne teremtenie (ami szerencsére még Pol Potnak sem sikerült). Választhat azonban, hogyan tekint e maradványokra. Úgy, mint amik folyamatosan támadhatók azon az alapon, hogy igazságtalan, méltánytalan körülmények között keletkeztek, s ami ma törvényes jogként elismert, az nem más, mint „idő szentesítette jogtalanság”.¹⁵ Vagy pedig elfogadja, hogy a törvényesség „nem jöhetett létre másként, csak a meglévő állapotok elismerésével, akárhogy is keletkeztek azok. S minden ellenkező irányú kísérlet a [törvényesség keretein kívüli] küzdelmet újítaná fel és állandósítaná.”¹⁶ Még sarkosabban: a múlt árnyaival küzdő sérelmi politikát folytat, vagy a jelenben alakítható rend játékszabályaira helyezi a sikeres megújulás terhét. Vagy-vagy.

A két út különbségét világosan látjuk, ha végigtekintünk a világ „fejlődő országain”. Azok az afrikai országok, amelyek mindmáig korábbi gyarmatosítóikban látják nyomorúságuk okait, s engedik, hogy politikai vezetőik a felszabadítók s ellenállók pózában tetszelegjenek, újra meg újra a legrútább zsarnokságokba futnak bele. Hasonlóképpen, azok a latin-amerikai országok, amelyek közvéleményét az imperialista hatalmaktól való rettegés tartja fogva, évtizedek óta nem képesek a tartós prosperitás politikai-társadalmi alapjait megteremteni. Velük éles ellentétben az „ázsiai csoda” országait a minden erővel a jelenre irányuló figyelem és a prosperitást lehetővé tevő intézményi rend kiépítésért viselt felelősség kitartó felvállalása jellemzi.¹⁷

Egy politikai közösség prosperitása ugyanúgy a jó játékszabályokon alapul, mint bármely társas tevékenység sikere. A sport példája megvilágító erejű. Hogyan virágoztatha-

¹⁵ Ludwig von MISES: *Socialism. An Economic and Sociological Analysis*, Liberty Fund, Indianapolis, 1981, 34.

¹⁶ *Uo.*, 35.

¹⁷ Lásd Michael Schuman nagyszerű könyvét az ázsiai csoda szellemi és politikai hátteréről: Michael SCHUMAN: *The Miracle. The Epic Story of Asia's Quest for Wealth*, Harper Collins, New York, 2010.

tunk fel például egy erkölcsileg és színvonalában is leromlott futballbajnokságot? Hogyan érhetjük el, hogy új tehetséges és becsületes csapatok törjenek fel, emelve a sport színvonalát, s a játék örömét szerezve maguknak és szurkolóiknak? Úgy-e, hogy szezon elején kizárjuk az esélyes régebbi csapatokat a versenyből? Elvárjuk a bíróktól, hogy legyenek elnézőbbek az újakkal? Módosítjuk menetközben a pontszámítást, ha új csapataink még nem hozzák a várt teljesítményt? Vagy pedig igyekszünk olyan új, a régiéknél jobb, tartós szabályokat alkotni a bajnokság számára, amelyek kedveznek a tehetségnek, a szorgalomnak, a szép játéknak, az ezek érdekében tett beruházásoknak; s ezeket érvényesítjük a „rég” és az „új” csapatokkal szemben is?

Az első módszerrel gyorsabban feltörhet egy-egy új csapat, de a sikerük talmi lesz, s hiába várhatjuk a bajnokság színvonalának emelkedését. A másodikkal kockázatot kell vállalnunk, és türelmesebbnek kell lennünk, de kételkedne-e bárki, hogy ez a helyes út? S kételkedhet-e bárki, hogy a két módszer egyszerre nem alkalmazható? Ha az első módszert követve a bajnokság szervezőjét feljogosítjuk, hogy saját mérlegelése alapján, egyik vagy másik csapat érdekében felfüggesztesse a játékszabályok alkalmazhatóságát, azzal aláássuk a szabályok alkotta rendet. A csapatok immár nem a focira fognak figyelni, hiszen kérdésessé válik, mit érnek el a játékszabályok betartásával. Ehelyett, a helyzethez idomulva, a bajnokság szervezőjét fogják győzködni arról, hogy nekik kedvezzen. Energiájukat arra fordítják majd, hogy minél meggyőzőbb érveket hozzanak fel a saját igazuk mellett, vagy bármilyen más módon elnyerjék a nagyhatalmú szervező kegyeit.

Az antikommunista ideológia a kormányzatra a játékszabályokat folyton felülíró, nagyhatalmú bajnokság-szervező szerepét osztja. Ezt a szerepet pedig nem lehet egyszerre játszani a másikkal: azzal, amely az új és jobb tartós szabályok kiépítéséről és gondozásáról szól. A logikus következmény a meglévő társadalmi rend folyamatos aláása anélkül, hogy a helyére egy új és jobb kerülne. A növekvő rendnélküliségben az egyetlen biztos ponttá a kormány széles jogköre válik a hatalmi struktúrák korrigálására. Minden társadalmi szereplő feléje fordul, tőle várja az elismerést, vagy tőle félti a helyzetét.

* * *

Miképpen tudhat a jobboldal túllépni a plebejus antikommunizmus ideológiáján? Erre a kérdésre nem lehet elvont, eszmei választ adni. Karosszékből még csak javaslatot sem lehet rá tenni. Minden politikai ideológia addig él, amíg fel nem váltja egy másik. Az antikommunizmus úgy kristályosodott ki és vált uralkodóvá, hogy egy párt a politikai közösség „rendelkezésre álló” eszméiből egybegyúrta, felvállalta és sikerre vezette. Ugyanígy alakul majd ki, ha egyszer kialakul, egy másik, újabb uralkodó jobboldali ideológia. Ezért meddő és értelmetlen holmi értelmiségi pozícióból pártok figyelmébe ideológiákat ajánlgatni. Ugyanakkor hasznos és értelmes olyan eszméken és eszményeken rágódní, amelyek egy majdani ideológia nyersanyagául szolgálhatnak.

A jobboldal szellemi megújulásához az első lépés, hogy az erkölcsi ítékezésünk súlypontját a sérelemmel teli múlt helyett a jelen társadalmi rendjére helyezzük át. A jó rend eszménye – ha volt is – elveszett a jobboldalon. Újra neki kell állnunk, hogy meg-

találjuk. Fel kell tennünk – nem egyszer, sokszor – magunknak és egymásnak az alapvető kérdést: milyen rendet akarunk? Milyen játékszabályokra akarjuk építeni a nemzeti közösségünket? S ezen belül hangsúlyosan: milyen szerepet szánunk e közösségen belül a kormánzatnak? Valóban könnyű szívvel elvethetjük mindazt a negatív európai tapasztalatot, amely a plebejus etatizmushoz tapad? Valóban nem kell gondosan ápolnunk a hatalomkorlátozás eszméjét s intézményeit? A nemzeti önállóság évszázados hiánya mintha elhalványította volna bennünk azt a mélyen európai, mélyen keresztény érzéket, hogy a politikai hatalom csak határozott korlátok közé szorítva szolgálhatja az ország javát. „Zsarnokaink a népszennvedélyekkel ügyesen kacérkodni tudó kortesvezetők” – aggodott jó másfél százada Széchenyi.¹⁸ Aggodalmát ma is komolyan kéne vennünk.

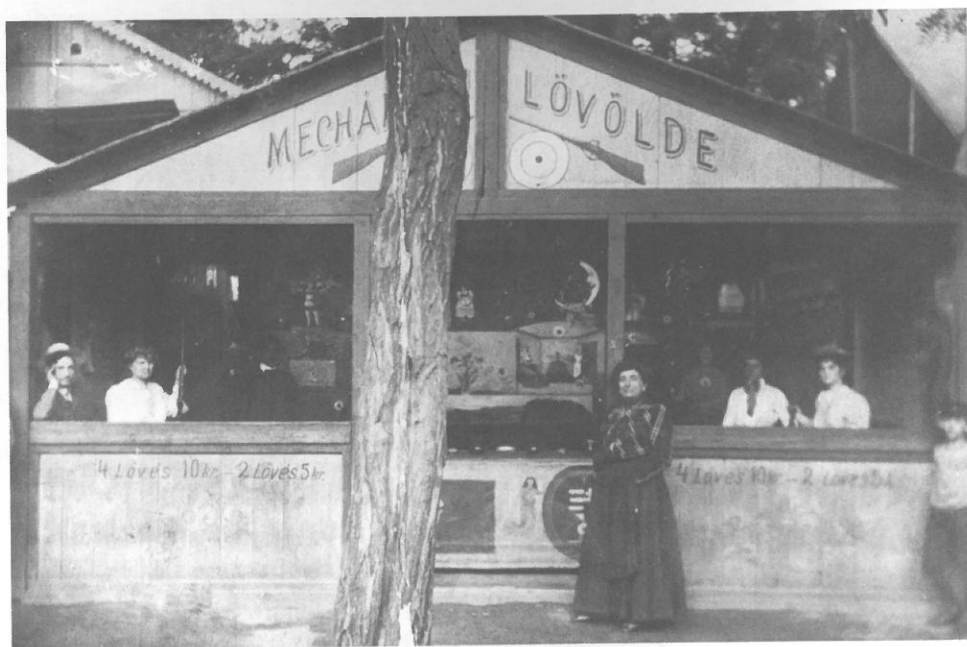

Anonymus szobra (Ligeti Miklós alkotása) 1903-as felavatása után

¹⁸ Gróf SZÉCHENYI István: *Adó és két garas*, Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1844, 266. Idézi SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik* [az 1934. évi kiadás reprintje], Maecenas, Budapest, 2007, 27.

Az ezredévi kiállításra épült Műcsarnok 1900-ban
(ma Magyar Alkotóművészek Háza az Olof Palme sétányon)

Céllövölde a Városliget mulatónegyedében, 1906